Переклад А. Содомори

ДІЙОВІ ОСОБИ

ДІОНІС

ХОР ЛІДІЙСЬКИХ ВАКХАНОК

ТІРЕСІЙ

КАДМ

ПЕНТЕЙ

СЛУГА ПЕНТЕЯ

ВІСНИК

ДРУГИЙ ВІСНИК

АГАВА

Дія відбувається у Фівах перед палацом Кадма.

ПРОЛОГ

ДІОНІС

У Фіви я, Діоніс, Громовержця син,
Прибув, кого Семела, доня Кадмова,
Зродила при разючім сяйві блискавки.
Ото в людській подобі я стою тепер,
Де б'є джерельна Дірка, де Ісмен пливе.
Ось ненька, що поникла під огнем тонким…
Могила біля замку… Дому залишки
Димлять: живе ще там вогонь божественний —
На мою матір непогасний Гери гнів.
10] Я вдячний Кадму: не лишив він доступу
До храму доньки; я ж іще лозу витку
Сюди спровадив — он який тут затінок.
Із Лідії, де в надрах сяє золото,
Із Фрігії, крізь ниви спечні Персії,
Через міста бактрійські, через Мідію
Морозну та щасливий аравійський край,
І весь азійський, де солона хвиля б'є
Об берег, де впереміж варвар з елліном

Міста займають людні, горді вежами, —
Спочатку в це прийшов я місто еллінів,
Свої обряди й танці запровадивши
В азійських землях, аби явним богом буть.
Я першими вас, Фіви, до пісень гучних
Закликав, давши одяг — шкуру оленя,
І тирс плющем обвитий вам у руку вклав.
Бо материні сестри — годі й вірити! —
Не визнавали, що я Зевса рідний син:
Мовляв, Семела, з кимсь повеселившися,
Свій блуд рішила приписати Зевсові,
Що це, мов, Кадм надумав, а Семелу Зевс
Убив за те, що в блуд свій і його втягла.
Тож, гострим божевіллям їх затьмаривши,
З осель я вигнав: серед гір живуть вони,
Нестямні, й носять одяг, гідний свят моїх.
А з ними й інших всіх жінок без винятку, [391]
Перейнятих тим шалом, я в ліси прогнав,
Де просто неба серед скель, "під соснами
Вперемеш Кадма доньки і вони сидять.
Це місто хоч-не-хоч, а має звідати,
Що значить моїх таїнств одцуратися;
За матір заступлюся — нею зроджений
Для Зевса — я, хто богом об'явив себе.
А нині Кадм і владу, й свої почесті
Оддав Пентею, доччиному синові.
Завзявсь на мене, бога: узливань мені
Він не дарує, в молитвах не згадує.
Але йому й фіванцям доведу-таки,
Що бог я справді. Й далі, діло впоравши,
Подамся, щоб і в інших світу закутках
Явитись людям. Та коли б, розгнівані,
Схотіли Фіви збройно завернуть із гір
Вакханок, — сам очолю буйних жон юрму.
Тому-то і змінив я нині вигляд свій:

З безсмертного вмирущим чоловіком став.
А ви, що Тмол, щит Лідії, покинули,
Супутниці невтомні, що з країв чужих
За мною поспішили, доброзичливі, —
Фракійські барабани — Реї-матері
І мій дарунок — піднімайте високо
60] 1, ставши при палаці, де Пентей живе,
Вдаряйте гулко, місто Кадма скликуйте,
А я майну на Кітерон свій поки що,
Де закружляю в танцях із вакханками.

ПАРОД

На сцену входить хор лідійських вакханок.

ХОР

Із азійського краю
Мчу, священний Тмол лишивши:
Служу богові грімкому —
Мила втома, нетрудний труд —
Вакха, бога, закликати!
Хто там вийшов? Хто там вийшов
70] На дорогу? Хто ще дома?
Занімій всяк! Одступися! —
Гучно, лунко, як годиться,
Час Діоніса вславляти!

Строфа I

Щасен, хто щиросердно
Повнить обряд священний, [392]
Хто без огріху живе
Й серце втішити спішить
Серед гір, очисними
Зазиваннями Вакха.
80] Хто за звичаєм Кібеллі
Служить — матері великій,
Хто, плющем чоло вповивши,
Потрясає списом-тирсом

І Діонісу слугує.
Гей, вакханки! Гей, вакханки!
З гір фракійських — нум додому
Вакха-бога, парость божу,
Одпровадьмо на просторі
Площі й вулиці Еллади,
Бога нашого грімкого!
Антистрофа І
Біль тамуючи, в лоні
Плід вигрівала мати,
Аж огнем ударив Зевс —
Тут же й випало дитя;
Мати — в струмі вогненнім
Дні свої закінчила.
Зевс дитя взяв недогріте
Й став носити — замість неньки:
У стегно вклав, золотою
Ношу пряжкою скріпивши, —
Приховав од ока Гери.
В строк належний з того сховку
Вийшов бог наш рогоносний.
Зевс вінком із змій блискучих
Сина втішив. З того часу
Й тирсоносні буйні жони
В свої коси змій вплітають.
Строфа ІІ
Рідне гніздо Семели —
Фіви — плющем вінчайтесь,
Поприбирайтесь рясно
Тирсом червоноплідним!
Ще й, за звичаєм Вакха, —
Вітками сосни й дуба.
На небріді плямистій довкіл
Хай сріблястого руна ряхтять торочки!
З буйним тирсом виступайте святобливо —

Всю країну вмить підхопить вихор-танець,
Хай лише Бромій перед поведе
Горами, дебрями: юрми жінок [393]
120] Товпляться, ждуть його.
Од верстатів, од веретен
Геть їх прогнав Діоніс.
Антистрофа II
Рідний куретів краю,
Кріте, колиско Зсвса! —
Слуги Кібели з потрійним
Гребенем на шоломі
Там на обруч напнуту"
Шкуру знайшли в печері —
Й загримів, повен Вакха, тимпан;
130] Переливами флейта фрігійська вплелась.
Цей тимпан до рук богині, Реї, склали,
Й супроводив він менад лункоголосих.
Буйні сатири його прийняли
Потім од Реї — і в той барабан
Раз у три роки — в дні
Найдорожчих для Вакха свят,
Гулко били до танцю.

ЕПОД

О, як мило, бува, серед гір
Після стрімливого бігу
140] На землю впасти й священною
Вкритись оленя шкурою.
Спраглій і м'яса сирого, й паркої ще
Крові козляти — між скелями Фрігії!..
Веде мене Бромія заклик: "Евое!"
Грає земля молоком, і вином, і бджолиним нектаром,
Сіється цінних пахощів дим.
Буйно рине Вакх,
Тирс піднявши вогненний.

Рине й закликом-співом
150] Ген веде ошалілих —
Через гори, яруги,
Лиш в'юнким його волоссям вітер має.
Окликає всіх раз по раз на бігу:
Гей, до мене, вакханки!
Гей, до мене, окрасо
Тмолу золотиплинного!
Гулкогримучими бубнами
Славте Діоніса, славте!
Вакху хвала — скрізь хай луна!
160] Бога звеличуйте
Співами, повними шалу фракійського!
Солодко флейта священна в дорозі вам [394]
Хай на священний лад гомонить!
Гей же, у гори! Скоками, скоками,
Наче лоша при кобилці-матері,
Ніг не жаліючи,
Мчить наосліп вакханка.

ЕПІСОДІЙ ПЕРШИЙ

Входить Тіресій.

ТІРЕСІЙ

Гей, хто дверей пильнує? Кадма викличте,
Нащадка Агенора, що прибув сюди
170] З Сідону й Фіви оточив твердинями,
Нехай хтось піде й скаже, що прийшов за ним
Тіресій. А причину — сам він знатиме:
Про що, старий, — із старшим я домовився.
Хай тирс бере у руку, шкуру оленя —
На плечі, а плющем він хай чоло впов'є.

КАДМ

(виходячи з палацу)

Розумного відразу ж по розумному
Впізнав я слову, друже, за порогом ще.

Ось, бачиш, я зодітий, як обряд велить,
І, скільки стане сили, слугуватиму
180] Моєму внуку по дочці — Діонісу.
То де нам танцювати? Де, притупнувши,
Стрясти волоссям сивим? Будь вождем мені,
Старий — старому: ти ж мудрець, Тіресію.
Невтомний в танці, землю тирсом битиму
Вночі й при дневі. Залюбки літа свої
З плечей я скинув.
ТІРЕСІЙ
Мов про мене сказано:
Нараз помолодівши, теж до танцю рвусь.
КАДМ
Нам до гори тієї їхать повозом?
ТІРЕСІЙ
Гадаю, бога це могло б образити.
КАДМ
190] Ну що ж, старий — старого, поведу тебе.
ТІРЕСІЙ
Сам бог у гори легко запровадить нас. [395]
КАДМ
Із Фів лишень одні ми святкуватимем?
ТІРЕСІЙ
Одні ми. Іншим, бач, забракло розуму.
КАДМ
Бери мене за руку. Годі гаятись.
ТІРЕСІЙ
Рушаймо вже пліч-о-пліч. Ось рука моя.
КАДМ
Не звик я, смертний, гордувать безсмертними.
ТІРЕСІЙ
Богам, як не мудруймо, слід коритися.
Що від батьків ми чули, що як світ старе,
Того не сколихнути, хоч яких вершин
200] у хитромудрих ми сягали б роздумах.

Можливо, дорікне хтось, що до танцю йду,
Старий, плющем обвивши сиву голову.
Чи ж бог окреслив, у якому віці хто
Повинен танцювати? Він од кожного —
І юнака, і старця — вшанування жде
Однакового. Поділ — недоречний тут.
КАДМ
Тому, що сонця ти не зриш, Тіресію, —
Подій нових для тебе стану вісником.
Пентей, хто після мене став до влади тут,
210] Син Ехіона, йде сюди, схвильований,
І не з добром, як видно. Що ж то скаже він?..
Входить Пентей.
ПЕНТЕЙ
Оце я повертаюсь — у від'їзді був —
І, чую, дивним лихом Фіви вражені:
З домів жінки зненацька повтікали нам —
Якийсь там шал вакхічний в гори тіняві
Погнав їх. Вакха танцями вшановувать —
Що то за бог, не знаю, — захотілося.
Серед їх гурту — вщерть вином наповнені
Кратери, а вакханки потай в гори мчать
220] Одна по одній, щоб тому чи іншому
Віддатись; Вакха нібито звеличують,
Насправді — Афродіта полонила їх.
Кількох уже спіймав я; під сторожею
Вони тепер, у путах, — нагасалися.
У горах скоро й інших повиловлюю: [396]
Іно, Агаву, хоч я нею зроджений
Від Ехіона, й матір Актеонову
Спіймаю, Автоною, — закую усіх,
І вмить того шаленства їм відхочеться.
230] До нас ще й ошуст, кажуть, завітав якийсь
Із Лідії мандрівний: злоті кучері
Од Пахощів та мазей аж вилискують,

В очах — іскринки темні: Афродіти чар.
Щодня, щоночі до жінок він горнеться:
До Вакхових обрядів, бачте, хилить їх.
Застукаю в цім домі бабія того —
Не буде вже, волоссям потрясаючи,
Об землю тирсом бити: скручу голову.
Він Вакха богом називати зважився,
240] Мовляв, зашитий у стегно був Зевсове,
А Зевс же і його вбив блискавицею,
А з ним і матір — наклепом розгніваний.
То чи не гідний і зневаги, й зашморгу
Цей гість наш, хто б не був він, найзухваліший?
(Помічаючи Тіресія і Кадма).
І ще он чудо бачу: в шкурі оленя —
Віщун Тіресій: з ним — мій дід по матері
Із тирсом — сміх і горе! — напідпитку йде...
Отямся! Аж мені за тебе соромно,
Старого!.. Так і будеш із плющем отим
250] На сивині та з тирсом у руці тремкій
Робити з себе дурня — Вакха славити?..
(До Тіресія).
Твоя робота!.. Фівам накидаючи
Нового бога, при жертвоприношеннях
Живитись хочеш, за птахами стежити.
Якби не вік похилий — між вакханками
Сидів би й ти у путах — за впровадження
Обрядів згубних!.. Вже як за гостиною
Жінкам дають п'янкого виногрона сік,
Там чистого обряду надаремно ждать.
ПРОВІДНИЦЯ ХОРУ
Богів і Кадма, друже, не соромишся,
260] Хто покоління земнородних висіяв?..
Отак свій рід ганьбиш ти, Ехіона син?
ТІРЕСІЙ
Коли для мови трапиться розумному

Ще й добрий привід — добре говоритиме.
Язик і в тебе звинний, та й слова твої —
Як у розумних, лиш нема в них розуму.
У кого звага й влада та ще й мови дар,
Але без глузду, — громадянин кепський він. [397]
Той бог новий, що з нього насміхаєшся,
Таку в усій Елладі славу матиме,
270] Що й не сказати. Два, юначе, в світі є
Начала вищі. З них — Деметру першою
Назву; її ж Землею ще йменуємо.
Суху поживу смертним подає вона;
Семели син — вологу з грона винайшов
І людям (дар не менший) для споживку дав.
Нещасних од страждання того грона сік,
Як тільки його вип'ють, тут же звільнює;
Він сон дарує, забуття турбот важких,
Щоденних; найсолодше в ньому зцілення.
280] Богам, хоч бог він, молитовно ллють його.
Й чимало з цього смертні мають користі.
Смієшся, що дитям був Вакх у Зевсове
Стегно зашитий. В чім тут річ — пояснюю:
Лиш Зевс дитя з-під блискавиці вихопив
І на Олімп доставив, Гера стрімголов
Із неба скинуть його мала; Зевс, однак,
їй перешкодив гідним бога способом:
З ефіру довколоземного часточки
Створив подобу Вакха і в заставу дав
290] Ревнивій Гері. З часом чутка в люд пішла,
Що батько вставив сина у стегно своє.
Ось так, перекрутивши те, що в Гери Вакх
Був у заставі, люд цю байку вигадав.
А бог цей — віщий. У вакхічнім запалі,
У божевіллі скільки прозорливості!
А вже як заполонить чиєсь тіло він, —
Той сам майбутнє в шалі провіщатиме.

Наш бог і від Ареса запозичив щось:
От військо часом у рядах, озброєне,
300] Ще й списа не торкнувши, затремтить, бува.
То це на нього сам Діоніс шал нагнав.
На стрімчаку двоверхім, що над Дельфами,
Колись побачиш: як у сяйві факелів
До танцю тирсом він об землю битиме —
На всю Елладу славний. Тож повір мені,
Пентею: влада ще не все вирішує.
Не стій же на своєму, не заводь себе
В оману! Краще бога у свій край прийми,
Вшануй приносом, веселись, увінчаний.
310] Щодо жінок. До блуду не Діоніс їх
Схиляє. Це природа в кожнім випадку
Жінкам дає пораду, як поводитись.
Так ось: котра цнотлива, та блудницею
Не стане й під час свята найгучнішого.
Ти радий — чи не правда? — як ім'я твоє
Всі люди славлять, дім твій облягаючи.
І Вакхові так само милі почесті. [398]
Отож ми з Кадмом, хоч його на сміх береш,
Вінки з плюща надівши, танцюватимем —
320] Хай сивочолі — у танок же треба йти!
І не намовиш — з богом не боротимусь!
Твій шал найгірший: ані злікувать його,
Ні жити з ним не зможеш, одурманений.
ПРОВІДНИЦЯ ХОРУ
Цим словом не соромиш Феба віщого,
А Бромія шануєш, бо розумний ти.
КАДМ
Не знехтуй, сину, радою Тіресія:
Живи, як ми, з законом, а не поза ним.
Повір, твій розум нині став нерозумом.
Ну хай не бог він, а ти все ж назви його
330] Безсмертним: можна б і збрехати з гідністю —

Семелі була б радість (бога все-таки
Зродила!), й рід наш мав би чим пишатися.
Забув про Актеона, як загинув він? —
Загризли кровожерні власні пси його:
За гордість поплатився, бо вважав себе
Ловцем, од Артеміди знаменитішим.
Лякайсь такої долі! Дай чоло плющем
Тобі звінчати — Вакха йдімо славити!
ПЕНТЕЙ
Посмій лише торкнутись! Хочеш — сам дурій,
340] Мене ж у те болото не затягнеш ти.
А за безглуздя, за оте затьмарення
Поплатиться твій вчитель. Гей, прислужники!
Бігцем хто-небудь — ген, де пересиджує
Птаховіщун той! Геть усе зруйнуйте там
І розметайте, а стьожки вітрам лишіть
І буревіям — буде чим побавитись!
Ось цим йому дошкулю найболючіше.
Хто залишився — в місті нумте вислідіть
Того чужинця-бабія, що хворістю
350] Новою наші сім'ї розладнати взявсь.
А зловите — в кайдани і сюди ведіть:
Закаменуєм тут же: перед смертю ще
Хай бачить, як у Фівах годять Вакхові.
ТІРЕСІЙ
Нещасний! Що говориш — сам не відаєш.
Був нерозумний — божевільним став уже.
(До Кадми).
Ходімо, Кадме. Бога все ж молитимем
За нечестивця, хоч він так озлобився,
Й за місто, щоб якого зла не трапилось. [399]
Ходи ж, плющем обвиту взявши палицю,
360] Підтримувати будем один одного,
Щоб ми не впали (був би сором), старці два, —
Вшануймо Вакха, що б там не грозило нам.

Лише б на дім твій, Кадме, не наслав Пентей
Біди якої; тут не треба й віщим буть:
Що на умі в шаленця, те в речах його.
Відходять. Пентей заходить у палац.

СТАСИМ ПЕРШИЙ

ХОР

Строфа I

Найясніша з-поміж богинь,
Що всю землю крилом золотим
Огорнула, Правдо свята!
Ти почула, зважила ти,
370] Що зухвалець мовив — Пентей?
Як на Бромія напав він,
На Семели сина, злобно?
На провідця вінценосних учт на небі,
Що веде перед у танці,
Переплітає з флейтою сміх,
Гонить він геть горе-журбу,
Тільки-но, буйний, заграє
В колі богів вакховий сік,
А на гостині, вбраній плющем,
380] Пінний кратер
Сном огорне присутніх.

Антистрофа I

Невгамовний, злобний язик
І глупота, що топче закон,
До загину, в прірву ведуть.
А спокійне, мірне життя
Не схитнеться, хоч би яка
Не знялась над домом буря.
Хоч боги — в ефірі дальнім,
Та за вчинками людськими стежать пильно.
390] Мудрування — це не мудрість:
Що ж бо сягать поза межі земні?

Вік наш — це мить. Ось чому той,
Хто недосяжного прагне,
З рук упуска щастя своє —
День перелітний. Глузду нема
В тих, що ось так
Вік свій тратять намарно. [400]
Строфа II
Мені — в край Афродіти,
На Кіпр, от би майнути,
400] де Ероти живуть, що серця
Людям повнять жагою!
І на Фарос, де ниви п'ють
Із стогирлової ріки,
З хвилі недощової.
Ген, де муз оселя чудова —
Піерія — схили священні
У підніжжі Олімпу.
Веди в ті краї мене, Бромію, Бромію,
Запально кинувши клич свій,
410] Де ніжні харити,
Де млосна Принада, —
Там є де шаліть вакханкам!
Антистрофа II
Наш бог, паросток Зевса,
Забав прагне веселих,
Любить Злагоду, щедру добром,
Опікунку юнацтва.
Багачеві і вбогому
Рівну змогу дає — вином
Безтурботно втішатись.
420] А не любить того, хто не дбає,
Щоб мило спливали людині
Дні та звабливі ночі.
Тому від пихатої зарозумілості
Умій триматись далеко.

Чим люд найпростіший
Живе, що він хвалить, —
Тим радив би я керуватись.

ЕПІСОДІЙ ДРУГИЙ

Входить слуга ГІснтея: за ним охоронці ведуть полоненого Д і о н і с а. І назустріч виходить Пентей.

СЛУГА

Вернулись ми, Пентею. Ось і здобич та,
Що ти за нею слав нас. Пощастило нам.
430] Ласкавий звір попався: утікать не став —
Простяг нам руки. Не злякавсь ніскілечки,
Ба навіть не побліднув, зарум'янений.
Всміхнувся, дав зв'язатись, і вести велів,
Не гаючись, — полегшив мій обов'язок.
Я навіть, засоромивсь: "Це Пентей, — кажу, — [401]
Наказ оддав, чужинцю, за тобою йти".
А ті вакханки, що ти в горах виловив
І, пов'язавши, у в'язницю кинув їх,
Уже гасають по лісах, по заростях,
440] І знову кличуть свого бога — Бромія.
Ніхто не помагав їм: самовільно з ніг
їм пута поспадали, а з дверей — замки.
Захожий той чимало дива всякого
Приніс у Фіви. Ти вже сам вирішуй все.

ПЕНТЕЙ

Звільніть-но йому руки: в сіть потрапивши,
Хоч би який меткий був, — не втече мені.
(Приглядаючись).
А ти гарненький, друже! На таких ото
Й клюють жінки. Тому-то й завітав до нас.
І кучері он звабно так розсипались,
450] Та не від того, певно, що в палестрі ти
Займався боротьбою. І рум'янець той
Такий вже ніжний — не від сонця: в затінку

Принадне тіло, бачиться, випещував.
Скажи проте, юначе, звідки родом ти.
ДІОНІС
Відповісти неважко — не хвалитимусь:
Про Тмол, багатий квітом, ти чував колись?
ПЕНТЕЙ
Авжеж. Він Сарди мовби оперізує.
ДІОНІС
Я — звідти. А вітчизна моя — Лідія.
ПЕНТЕЙ
Чому ж в Елладу вносиш ти ці таїнства?
ДІОНІС
460] Мене сюди Діоніс, Зевса син, послав.
ПЕНТЕЙ
Там інший Зевс є, що зродив богів нових?
ДІОНІС
Це той, хто тут побрався із Семелою.
ПЕНТЕЙ
Вві сні чи наяву він наставляв тебе?
ДІОНІС
У вічі ми дивились один одному. [402]
ПЕНТЕЙ
А в чому ж полягає той обряд новий?
ДІОНІС
Цього не сміє знати непосвячений.
ПЕНТЕЙ
Посвячені хоч мають якусь вигоду?
ДІОНІС
Й цього не вчуєш, але варто знати це.
ПЕНТЕЙ
Ну й хитро ти цікавих заохочуєш!
ДІОНІС
470] Безбожників обряд наш не стосується.
ПЕНТЕЙ
Ти кажеш, бачив бога? І яким він був?

ДІОНІС

Яким хотів: не я ж тут щось вирішую.

ПЕНТЕЙ

Ти знов мене словами дуриш хитрими.

ДІОНІС

Розумне дурню скажеш — дурнем зробишся.

ПЕНТЕЙ

То ти спочатку з богом цим прийшов сюди?

ДІОНІС

Всі варвари його вже славлять танцями.

ПЕНТЕЙ

Бо вбогіші на розум, аніж елліни.

ДІОНІС

На це якраз багатші; інші звичаї.

ПЕНТЕЙ

Вночі обряд цей чи при дневі звершуєш?

ДІОНІС

480] Вночі звичайно: є щось урочисте в ній.

ПЕНТЕЙ

Сприяє блуду і жінок заманює. [403]

д іон і с

Потішиться й при дневі, хто блудити рад.

ПЕНТЕЙ

За це крутійство ти мені поплатишся!

ДІОНІС

А ти — за богохульство й нерозважливість.

ПЕНТЕЙ

Зухвалий цей жрець Вакха, на язик меткий.

ДІОНІС

Грозишся покарати. Що ж то жде мене?

ПЕНТЕЙ

Той кучер твій розкішний втну насамперед.

ДІОНІС

Священний він: для божества призначений.

ПЕНТЕЙ

І посох, що в правиці, ти даси мені.
ДІОНІС
490] Від Вакха його маю. Спробуй сам однять.
ПЕНТЕЙ
А потім — у в'язницю запроторимо.
ДІОНІС
Сам бог, як лиш захочу, звідти визволить.
ПЕНТЕЙ
Коли серед вакханок закликатимеш.
ДІОНІС
Та ні — він тут — на кривду мою дивиться.
ПЕНТЕЙ
Він тут? Не бачу, хоч на зір не жалуюсь.
ДІОНІС
Зі мною він. Не бачиш, бо безвірник ти.
ПЕНТЕЙ
В'яжіть! Хай з мене й Фів не насміхається.
ДІОНІС
Не смійте! Нерозважним — кажу зважено. [404]
ПЕНТЕЙ
І все ж велю в'язати, бо моя тут власть.
ДІОНІС
500] Себе, життя свого ні дій не відаєш.
ПЕНТЕЙ
Пентей же я — Агави й Ехіона син.
ДІОНІС
От бачиш: твоя доля — в твоїм імені.
ПЕНТЕЙ
(слугам)
В кінник зухвальця! Хай там біля жолоба.
Прив'язаний, у путах, у пітьмі сліпій
Танцює! А тих подруг, що для втіх своїх
Ти понаводив, розпродам, а, може буть,
Од бубна відлучивши лункошкірого
Приставлю до верстата — користь матиму.

ДІОНІС

Іду. Що не судилось, те й не трапиться.
Тебе ж за ту наругу покарає Вакх,
Якого так уперто заперечуєш.
Мене схопивши — ти його ув'язнюєш.
Відходять.

СТАСИМ ДРУГИЙ

ХОР

Строфа

Ахелоя славна дочко,
Цвіте дів усіх, Діркеє!
Ти колись у своїх водах
Сина Зевса прихистила,
Як лишень, з огню стрімкого свою парость
Врятувавши, у стегно вклав батько вишній:
"В моє лоно чоловіче
Йди, — гукнув він, — Дифірамбе!
Хочу я, щоб цим іменням
Величали тебе Фіви".
То чому ж ти, о блаженна,
Вінценосним хороводам
Супротивишся, Діркеє?
Що ж цураєшся, тікаєш?
Соком Вакха присягаюсь, [405]
Що в п'янкому виногроні, —
Прийде час —
Бромі я славить будеш.

Антистрофа

О, яку ж то люту вдачу
Нам являє зросле з ниви
Плем'я — пагін Ехіона,
Одного з-між земнородних, —
Володар Пентей! Не муж він, не людина —
Дикий велет, що в нестямі на богів став!

Він мене, служницю Вакха,
В одну мить заб'є у пута.
А мого провідця-бога,
Що до танців буйних кличе,
Вже в глуху в'язницю кинув.
Глянь, Діонісе, могутній
Сину Зевса! Найвірніші
Твої слуги — в небезпеці.
Поспіши з Олімпу, й тирсом
Потрясаючи злотистим,
Усмири
Згубну зухвалість мужа!

ЕПОД

Де ж, Діонісе, ти нині
Водиш гурт свій тирсоносний?
Де звір'ям багата Ніса,
Чи по скелях корікійських?
Може, в заростях-печерах
Олімпійських? Там, бувало,
Задзвенівши на кітарі,
Гуртував і диких звірів.
О Піеріє блаженна!
Вакх тебе шанує, Евгій,
Спраглий танців, приведе він
Рій вакханок, подолавши
Бистрий Аксій, гнучкостанних
Приведе й менад, а далі —
Буде Лідій, годувальник
Люду смертного: цю землю,
Здавен-давна славну кіньми,
Він пречистою водою,
Розливаючи, живить. [406]

ЕПІСОДІЙ ТРЕТІЙ

ДІОНІС

(за сценою)

Агей! Агей!

570] Вчуйте ви клич мій, вчуйте!

Агей, вакханки! Агей, вакханки!

ХОР

О що це? О звідки це

Вакха клич

Долинув до слуху мого?

ДІОНІС

Агей! Агей! Ще раз гукаю

Я, син Семели й Зевса.

ХОР

Агей! Владарю, владарю!

Де ти? Спіши до нас!

Гурт наш веди, Бромію, Бромію!

ДІОНІС

(за сценою)

580] Грізна богине,

Ти, що землею стрясаєш!

ПРОВІДНИЦЯ ХОРУ

Ох! Ох!

Скоро Пентея дім од поштовху,

Впавши, геть розсиплеться,

Бо сам Діоніс увійшов.

Славте його!

ХОР

Славимо всі!

ПРОВІДНИЦЯ ХОРУ

Балки, з суцільного каменю тесані,

Гляньте, з опор своїх,

Тріснувши, падають.

590] Бромій ось-ось переможно

Скрикне всередині!

ДІОНІС
(за сценою)
Викреши факел вогню блискавичного!
З димом пусти всі палати Пентеєві! [407]
ПРОВІДНИЦЯ ХОРУ
Ох! Ох!
Чи не бачиш? Пломінь блиснув,
Де священний гріб Семели:
Вбита блискавкою Зевса,
По собі цей блиск лишила.
Ниць, затремтівши, менади, попадайте,
Ницьма — на землю всі!
600] Весь цей палац розметає володар ваш —
Зевса й Семели син.
З охопленого полум'ям палацу виходить Діоніс.
ДІОНІС
Жони Азії, чи справді, налякавшись, тут же ви
Впали ницьма? Здогадались, що Пентеєве гніздо
Вакх потряс? Та підніміться, мої подруги, з землі,
Збадьоріться! З тіла трепет, що від остраху, женіть!
ПРОВІДНИЦЯ ХОРУ
Найсвітліший проводарю наших свят, Діонісе!
Як тебе я радо бачу, самотою втомлена!
ДІОНІС
Впали духом ви, напевно, як лише потрапив я
У похмурий дім Пентея, у в'язницю, де пітьма?
ПРОВІДНИЦЯ ХОРУ
610] Звісно. Хто б мене підтримав, якби ти в біду попав?
Як ти вирвався, одначе, з рук безбожника того?
ДІОНІС
Сам себе звільнив я легко, без найменшого труда.
ПРОВІДНИЦЯ ХОРУ
Та хіба міцним мотуззям рук тобі він не зв'язав?
ДІОНІС
Уявляв лишень, що в'яже, а насправді — не торкнувсь,

Так-то з нього, нечестивця, я собі пожартував.
А бика найшовши в стайні, бувши певен, що то я,
Сам із запалом він тут же ноги став йому в'язать,
Аж рясним укрився потом, губи геть собі скусав,
Паленіючи од люті. Я ж — сидів там поблизу
620] І дивився преспокійно. А тим часом Вакх наспів —
Дім потряс і на могилі материнській запалив
Пломінь буйний. Той подумав, що то дім його в огні,
Й заметався; вже й з водою бігти слугам повелів.
От вони й заметушились, але марним був їх труд.
Та здалось Пентею раптом, що я втік. І кинувсь він,
Темний меч свій оголивши, в сіни. Бромій на ту мить — [408]
Так я думаю — в подвір'ї привид, образ мій, створив,
Той — на нього: став повітря — бо ж нікого не було —
Протинать мечем раз по раз, а гадав — мене січе.
630] Окрім того, й інші біди Вакх йому ще вготував:
Повалив палац. Упали й мої пута, що його
Найболючіше вражали. Все це бачачи, Пентей
Меч свій випустив з правиці, обімлів. Людині йти
Проти бога — це безглуздя. З дому, бачите, до вас
Я прибув без хвилювання; що мені отой Пентей?
Та стривайте! Наче кроки… Зараз вийде він у двір.
Що ж то нам, цікаво, скаже після тих подій усіх?
Мого спокою не зрушить, хоч який би лютий був.
Хто розумний — незворушність має завжди берегти.
ПЕНТЕЙ
(вибігаючи з палацу)
640] Прокляття! Той чужинець, хоча зв'язаний,
Усе-таки звільнився — з-перед носа втік!
Гей-гей!
Та що це?.. Ось він! А ти як, негіднику,
Надворі опинився? Як ти вийти зміг?
ДІОНІС
Постій! Не гарячися. Це — насамперед.
ПЕНТЕЙ

Ти як дістався на волю? Адже в путах був?..
ДІОНІС
Казав я: "Мене звільнять". Ти не чув хіба?
ПЕНТЕЙ
І хто б це міг звільнити? Знову загадки…
ДІОНІС
Хто виплекав для смертних виноград виткий.
ПЕНТЕЙ
Цей винахід не слава, лиш ганьба одна.
С слугам)
650] Всі брами доокола зачинить велю!
ДІОНІС
Ну й що? Чи стіни — перешкода богові?
ПЕНТЕЙ
Розумний, а де треба — бракне розуму.
ДІОНІС
Я саме там розумний, де ним бути слід. [409]
А втім, послухай, чим тебе порадує
Із гір прибулий вісник. Я стоятиму
На місці: будь спокійний — не втечу тобі.
Входить вісник.
ВІСНИК
Владарю Фів, Пентею! Я прибув сюди
З гірського Кітсрону, де верхи стрімкі
Постійно грають білиною сніжною.
ПЕНТЕЙ
660] Яку ж то вість несеш ти, поспішаючи?
ВІСНИК
Побачивши вакханок, що з околиць тих
Майнули, білостопі, шалом пройняті,
Тебе й все місто я прийшов звідомити,
Владарю, про їх вчинки, гідні подиву.
Та мушу знати: чи відверто мовити
Про все цс, а чи бути обережнішим?
Бо надто вже гнівливий і нестримний ти,

Володарю, і владні твої звичаї.
ПЕНТЕЙ
Усе казати можеш — не каратиму:
Не випадас, вчувши правду, гніватись.
Що більше жахів про вакханок чутиму,
То більше чужоземець той поплатиться,
Хто до цього мистецтва залучив жінок.
ВІСНИК
Ранкове сонце, розіславши промені,
Вже гріло землю. Трав'янистим пагорбом
На пасовища, в гори, я корови гнав.
Аж глядь — жінок три юрми; серед першої
Впізнав я Автоною; твою матінку,
Агаву, — в другій; з третього — Іно була.
Усі ще спали вільно: ті вмостилися
На гілля сосон, іншим було постіллю
Дубове листя; скромно тут же й голову
З них кожна прихилила. А ти кажеш нам,
Що, од вина та флейти глузд утративши,
Гасають десь по дебрях за Кіпрідою.
Та ось серед поснулих піднялась нараз
Агава, твоя мати, й ну будити їх —
Коров рогатих, видно, вчула мукання.
Зметнулися на ноги, як лиш сон з очей
Попроганяли; дивували скромністю —
І молоді, і старші, й незаміжні ще.
Волосся спершу по плечах пустили всі,
Небріди підстібнули; лані бистрої
Плямисту шкуру пов'язали зміями,
Що їм лизали щоки мирно й лагідно.
Хто сарненя до лона, хто вовча тулив,
Щоб молока поссали білосніжного,
Бо груди набрякали в тих, що дома десь
Дитят лишили. Всі плющем прибралися,
Квітучим тисом, листям дуба скельного.

Одна об камінь тирсом, бачу, вдарила, —
Й волога заструмила звідти росяна;
Встромила в землю інша — з того отвору
Вином буйновеселим тут же бризнув бог.
Котра жадала молока поживного,
Дряпнула злегка землю пальця кінчиком —
І біла цівка грала. Рясно мед спливав
Солодкістю із тирса плющоносного.
Якби ти був там і ті чуда бачив би, —
710] Молився б тому богу, що ним нехтуєш.
Посходились ми, хто корови й вівці пас,
Аби про всі ті речі, гідні подиву,
Порозмовляти спільно, що й до чого тут.
Один із нас, бувалець на язик меткий,
До всіх звернувся: "Ви, що живете отут,
На тих горбах священних, — нум піймаємо
Агаву, що в юрмі тій, між вакханками, —
Володар буде вдячний!" Ми погодились.
Засаду влаштували, причаївшись там,
720] у заростях. Вакханки всі в домовлену
Годину тирсом потрясли — до танцю знак.
"Іакху!" — клич почувся. Далі: "Бромію,
Нащадку Зевса!" І гора, й звірота вся
Прокинулися, ожило все, зрушилось.
Агава — побіч мене опинилася.
Я, ловлячи нагоду, з чагаря того,
Де приховався, вмить на неї виплигнув.
Та в крик: "Гей-гей, за мною, гончаки мої!
Ловці на нас напали! Гей, за мною всі
730] Мерщій, правиці тирсами озброївши!"
Ми — врозтіч. І немарно: забарилися б —
Усіх розшматували б. Голіруч вони
Напали враз на стадо, що там паслося.
Одні — телицю тягнуть, горду вименем,
І та реве натужно, окривавлена;

А ті — коров шматують і розтягують:
Там бік ти б міг побачить, там — розщеплені
Копита; з сосен м'ясо свіже куснями
Звисає, і на землю з нього кров струмить.
Бики, такі вже люті й скорі вдарити
Рогами, повалилися під безліччю
Дівочих рук — усі там на землі лежать. [411]
І швидше шкуру й м'ясо обдирали з них,
Аніж би оком ти змигнув володарським.
Та ось, мов птиці, що в повітря злинули,
Вони помчали до Асопа — нивами,
Що Фівам колосисте жниво зрошують;
У Псії, в Ерітри, що прослалися
Під Кітероном, — дико мчав навалою
Загін вакханок; пустка після них була:
Захоплювали й діток. Що взяли собі
На плечі, те трималось, неприв'язане.
Й на темну землю жодна річ не падала —
Ні мідь, ані залізо. Несли полум'я
В волоссі, й не пекло їх. Люд, розгніваний
Грабунком тим, до зброї, врешті, кинувся.
Та марно! — ми й очам своїм не вірили:
Менад не брало гостродзьобе ратище.
Самі ж, зелені тирси з рук пускаючи,
Всіх зранювали. Од жінок (ганьба яка!)
Мужі тікали: не інакше — бог сприяв.
І знову, звідки вийшли, — прибули туди,
Де бог для них джерела з-під землі добув.
Омили кров, а змії — запопадно їм
Вилизували щоки, шию, тіло все.
Тож цього бога, хто б не був він, владарю,
Впусти до міста, бо в усьому славний він,
А ще чував я: бог цей люду смертному
Лозу дав виноградну — проти горя лік.
А без вина й Кіпріда б нас не вабила,

Й повік не знали б насолоди жодної.
Вісник відходить.
ПРОВІДНИЦЯ ХОРУ
Боюсь відверто мовить до володаря,
Скажу, одначе: серед небожителів
З Діонісом нікому не зрівнятися.
ПЕНТЕЙ
Все ближче, мов пожежа, насувається
Менад зухвалість, це ж ганьба Елладі всій!
(До слуги).
Гей ти, не гайся! До воріт Електриних
Біжи! Важкооружні хай спішать сюди,
І кінники, і піші — із щитом легким,
780] І ті, що тятивою раз у раз дзвенять,
Стрільці із лука: на вакханок підемо
Війною. Всьому край є: де ж це бачено,
Щоб од жінок покірно хтось терпів таке?
Слуга відходить. [412]
ДІОНІС
Не слухаєш, Пентею, добрих рад моїх,
Ще й грубіяниш, та в останній раз кажу:
Вгамуйся і на бога піднімать не смій
Оружжя: Бромій не дозволить вигнати
Вакханок з гір, де буйно святкуватимуть.
ПЕНТЕЙ
Ти ще повчаєш, із в'язниці вирвавшись?..
790] Гляди, щоб я іще раз не скарав тебе.
ДІОНІС
Вже краще жертву скласти, ніж, дуріючи,
Йти на рожон: людині — з богом бій вести.
ПЕНТЕЙ
Й складу: весь Кітерон омию кров'ю
Жінок тих ошалілих — по заслузі їм!
ДІОНІС
Тікать вам доведеться: мідний щит, повір,

Не встоїть перед тирсом — осоромитесь!
ПЕНТЕЙ
Ну й балакун попався! Чи то в путах він,
А чи не в путах — рот не замикається.
ДІОНІС
Ще можна, друже, ще є час владнать усе.
ПЕНТЕЙ
800] А як? Чи своїм слугам слугуватиму?
ДІОНІС
Вакханок сам без зброї приведу сюди.
ПЕНТЕЙ
Ага, вже щось затіяв! Обмануть готов?
ДІОНІС
Своїм мистецтвом хочу врятувать тебе.
ПЕНТЕЙ
Ви змовилися — Вакха вічно славити.
ДІОНІС
Ти правий: в мене з богом є домовленість.
ПЕНТЕЙ
(охоронцям)
Несіть-но зброю! [413]
(Діонісові)
Ти, нарешті, рот закрий!
ДІОНІС
Стривай! Менад у лісі хочеш бачити?
ПЕНТЕЙ
Ще б пак! За це б оддав я купу золота.
ДІОНІС
Чого ж таким бажанням перейнявся ти?
ПЕНТЕЙ
810] Сп'янілих мені прикро було б бачити.
ДІОНІС
І все ж на прикре ти хотів би глянути?
ПЕНТЕЙ
Аякже!.. Сівши тайкома під сосною.

ДІОНІС

Хоч ти прийшов би нишком — тут же викриють.

ПЕНТЕЙ

А й справді. То прийду я, не ховаючись.

ДІОНІС

То ти готовий? Маю вже вести тебе?

ПЕНТЕЙ

Затримка за тобою. Хочеш — вже веди.

ДІОНІС

Ну що ж, тоді в одежу зодягнись тонку.

ПЕНТЕЙ

Навіщо? З чоловіка — стану жінкою?..

ДІОНІС

Побачать чоловіка — тут же вб'ють його.

ПЕНТЕЙ

820] Гаразд. У тебе досвід неабиякий.

ДІОНІС

Діоніс щодо цього нас усіх повчав.

ПЕНТЕЙ

Ну-ну, то поділися своїм задумом. [414]

ДІОНІС

У дім зайдімо, там і приберу тебе.

ПЕНТЕЙ

В який убір? Жіночий?.. Але ж соромно…

ДІОНІС

Так рвався підглядати — й охолов нараз?

ПЕНТЕЙ

Ну добре, добре… Як мене вдягатимеш?

ДІОНІС

Волосся по плечах тобі розпустимо.

ПЕНТЕЙ

А далі?.. Як ти далі обрядиш мене?

ДІОНІС

По п'яти — пеплос і пов'яжем голову.

ПЕНТЕЙ

830] Додати ще щось, окрім того, думаєш?
ДІОНІС
У руку — тирс, на плечі — шкуру оленя.
ПЕНТЕЙ
Нелегко це — вдягатись по-жіночому.
ДІОНІС
Зіткнутись хочеш тут же із вакханками?
ПЕНТЕЙ
А справді: все там спершу треба вивідать.
ДІОНІС
Це краще, ніж боротись лихом — з лихами.
ПЕНТЕЙ
А як пройду я через Фіви потайки?
ДІОНІС
Місця безлюдні знаю. Проведу тебе.
ПЕНТЕЙ
Лише б мене вакханки не взяли на глум.
У дім зайдімо. Там я все обдумаю.
ДІОНІС
840] Роби, як знаєш. Я на все пристать готов. [415]
ПЕНТЕЙ
Іду вже. Чи у ліс із військом вирушу,
А чи зроблю, як радиш, — поміркую ще.
Заходить у палац.
ДІОНІС
Жінки, цей муж у сіті, наче звір, біжить:
Навідає вакханок — і поплатиться.
Діонісе, почнімо! Недалеко ж ти —
Негідника скараймо. Спершу глузд йому
Затьмар ізлегка: при ясній свідомості
Перевдягтись не схоче, а помішаний —
Одягне довгий пеплос, не вагаючись.
850] А ще, на сміх фіванцям, проведу його
У тім убранні через місто: он же той,
Хто нещодавно так усім погрожував!

Іду його вдягати. В тому одязі
В імлу Аїда зійде, вбитий матір'ю.
Хай знає він, що справу мав з Діонісом,
Нащадком Зсвса, з тим, хто до погордливих —
Безжальний, до покірних — найласкавіший.
Заходить у палац.

СТАСИМ ТРЕТІЙ

ХОР

Строфа

В танцях ніч одсвяткую всю,
Стрімка, білонога,
860] Підставляючи шию гнучку
Живодайній небесній росі.
Так от лугом гасає лань,
Серед зелені, солодко їй —
Вирвалась із западні,
Перемайнути вдалось
Через плетену міцно сіть.
Гучно гикне на гончаків,
Упустивши здобич, ловець,
Лань же — вітром щосили мчить —
870] Волю чує в полях,
Що прослалися вздовж ріки,
Де навкіл — ані душі;
Волю — в тінявім гаї.
Що таке мудрість, що — найкращий
Дар, який смертним послали боги? —
Ворога шию пригнуть [416]
Переможно правицею.
А що прекрасне, — те й миле.

Антистрофа

Хоч неквапно, та твердо йде
880] Божественна сила,
Відміряючи кару тому,

Хто, зухвальство піднявши на щит,
Не складає хвали божеству,
Розум шалом отьмаривши.
Стежать за гордим боги
Потай, а прийде пора —
Наче в сіті злочинця беруть.
Тож не рвись поза межі ті,
Що їх звичай прадавній кладе.
Легко, без мудрувань збагнеш:
Сильне — лиш божество,
Бо правдивим, відколи світ,
Визнає його весь люд —
Так веліла природа.
Що таке мудрість, що — найкращий
Дар, який смертним послали боги? —
Ворога шию пригнуть
Переможно правицею.
А що прекрасне, — те й миле.

ЕПОД

Щасливим є той, хто з бурі
Вирвався, в гавань судно звернувши.
Щасливець і той, хто стлумив
Бурю душі! Перейти один одного
Прагнемо, хмертні, в багатстві, у владі.
Безліч у безлічі люду тих прагнень:
Одні мрії збулися;
Мов дим, інші розтали.
А хто й днину безжурно
Відпровадив за обрій, —
Той направду блаженний.

ЕПІСОДІЙ ЧЕТВЕРТИЙ

З палацу виходить Діоніс.

ДІОНІС

О ти, хто прагнув бачить недозволене,
До заборони — рвався, тож виходь-но вже, [417]
Пентею, з дому — гляну, як іде тобі,
Підглядачеві неньки і менад усіх,
Убір вакханки, що вславляє Бромія.
З палацу виходить П е н т е й, перевдягнений у жіночий одяг.
А й справді, наче доньку бачу Кадмову!
ПЕНТЕЙ
А я — немов два сонця. Видно й Фіви он,
Подвійні, семибрамні… Й ти попереду
Ступаєш, а здається — наче бик іде…
920] Над головою — ніби роги виросли.
Чи був биком ти, а чи став ним тільки що?
ДІОНІС
Йде бог із нами. Спершу незичливий був,
А вже — в союзі. Що потрібно — бачиш те.
ПЕНТЕЙ
А глянь на мене: чи Іно нагадую,
А чи Агаву, мою неньку, виглядом?
ДІОНІС
Дивлюсь, і наче дійсно бачу й ту, і цю.
Чекай-но, лиш той кучер щось завихрився,
Хоч під пов'язку щойно я ховав його.
ПЕНТЕЙ
В нестямі я раз по раз головою тряс,
930] Отож не диво, що відтіль він вихопивсь.
ДІОНІС
Та я подбаю про належний вигляд твій —
Заправлю кучер. Підніми-но голову!
ПЕНТЕЙ
Ну ось. Роби, як знаєш. Я — в твоїх руках.
ДІОНІС
Он пояс розв'язався… Довгі складки ось,
Аби до п'ят сягали, треба вирівнять.
ПЕНТЕЙ

Так-так, ось ті, що справа, покривилися,
І А зліва пеплос рівно до п'яти сягнув.
ДІОНІС
Мене найкращим другом уважатимеш,
Коли вакханки виявляться скромними. [418]
ПЕНТЕЙ
940] А тирс у праву, а чи в ліву руку взять,
Щоб я і в цьому на вакханку схожий був?
ДІОНІС
У праву. Тут же — ти й ногою правою
Ступай. Змінився, бачу, розумнішим став.
ПЕНТЕЙ
А Кітерон горбатий — як ти думаєш? —
На плечі б міг я взяти із вакханками?
ДІОНІС
Лиш забажай — і візьмеш: ще недавно ти
Не при умі був, нині — все на лад пішло.
ІІЕНТЕЙ
Узяти важіль чи, плече підставивши,
Скелястий верх на спину голіруч звалю?
ДІОНІС
950] Оселю німф, де любо так одлунює
Сопілка Пана, смів би ти спустошити?
ПЕНТЕЙ
І справді: нащо силу застосовувать?
Між сосон заховаюсь, як рішили ми.
ДІОНІС
Сховаєшся у схові, де й повинен буть
Менад підглядач, нечестивець, схований.
ПЕНТЕЙ
У заростях, гадаю, наче птаство те,
Вони любов'ю будуть забавлятися.
ДІОНІС
Готуйся підглядати. Може, й схопиш їх.
Хіба що сам, підглядач, будеш схоплений.

ПЕНТЕЙ

960] Веди, де більше люду, через Фіви всі:
З мужів я перший на таке наважився!

ДІОНІС

Один для Фів, один ти так стараєшся,
І бій, трудів достойний, нині жде тебе.
Йдемо! В провіднику не розчаруєшся,
Назад — не я вестиму… [419]

ПЕНТЕЙ

Певно, матінка!

ДІОНІС

Щоб люд увесь дивився…

ПЕНТЕЙ

З тим іду туди!

ДІОНІС

Тебе нестиме…

ПЕНТЕЙ

Так багато ніжності!

ДІОНІС

На руки взявши, мати.

ПЕНТЕЙ

Ще зазнаюся…

ДІОНІС

Таке зазнайство!..

ПЕНТЕЙ

Втім, я заслужив на це.

ДІОНІС

970] Так-так, великим бувши, — на велике йдеш,
Пентею! Твоя слава до небес сягне.
Готуйтеся, Агаво, й доні Кадмові, —
Ось юнака проваджу на жорстокий бій,
Де я і Бромій будуть переможцями,
Ну, а про інше — із подій перебігу.

Відходять.

СТАСИМ ЧЕТВЕРТИЙ

ХОР

Строфа

Гей же, у гори мчіть, Лісси скажені пси:
Кадмові доньки там Вакха вшановують.
От і зверність їх шал проти підглядача,
Що, збожеволівши, жінкою вирядивсь!
Мати найпершою спостереже його —
Що на горбі принишк, а чи на дереві,
Й гукне подругам: "Агей, хто ж то з Фів
Потай за нами біг борами, горами?
Хто дав життя йому? Ні, не з жіночої
Крові на світ прийшов: може, левицею
В Лівії зроджений, може, — Горгоною?..
Прийди, о меченосна Справедливосте!
Злочинцю вістря в горло вбий!
Проти закону став, проти богів пішов,
Він, Ехіона син,
Що з землі проріс.

Антистрофа

Гнаний зухвалістю протиприродною,
Вже він туди спішить, де шануватимуть
Буйні кадміянки Вакха з Семелою.
Квапиться в гори він, шалом осліплений,
Йде проти величі неподоланної.
Тільки розсудливий горя не знатиме,
Серцем схиляючись до небожителів.
Не мудрувати слід — жити у мудрості,
В доброзвичайності — день а чи ніч іде.
Що проти звичаїв, — те відкидаючи,
Тим, що на небі, я, скромний, служитиму.
Прийди, о меченосна Справедливосте!
Злочинцю в горло вістря вбий!
Проти закону став, проти богів пішов

Він, Ехіона син,
Що з землі проріс.

ЕПОД

Биком стань, Вакху, стоголовим змієм звийсь.
Дико, мов лев, рикни,
1110] Що в очі б'є пломенем.
Підстережи того, хто на менад завзявсь, —
І, всміхнувшись, накинь
На кривдника згубну сіть!

ЕПІСОДІЙ П'ЯТИЙ

Вбігає другий вісник.

ВІСНИК

Прославлений в Елладі доме Кадмовий —
З Сідону старця, що колись тут висіяв
Змієві зуби й земнородний рід пожав!
Хоч раб я, — твою долю все ж оплакую,
Бо хто сумлінний, той і співчуватиме. [421]

ПРОВІДНИЦЯ ХОРУ

Ну що там?.. Од вакханок новина якась?

ВІСНИК

1020] Пентей загинув щойно, Ехіона син.

ХОР

Яка ж велика твоя сила, Бромію!..

ВІСНИК

Що чую?.. Ти радієш?.. До душі тобі
Біда, що сколихнула дім володаря?..

ХОР

На лад чужий, чужинка, бога славлю я:
Бо не тремчу вже, не боюсь у путах буть.

ВІСНИК

Гадаєш, списа взять у Фівах нікому?

ХОР

Фів не лякатимусь:

Бромій — велитель мій.
ВІСНИК
Хай так, та не годиться, коли в іншого
1030] Стряслась біда велика, веселитися.
ХОР
Розкажи-но ти, що ж то сталося
З лиходієм тим, що лихе творив?
ВІСНИК
Минувши Фіви й дальші їх околиці,
І течію Асопа, хутко стали ми
По схилах Кітерона підніматися —
Пентей, позаду — я йду, за володарем,
Попереду — чужинець, супровідник наш.
Так от спочатку ми принишкли в заростях, —
Ні шурхоту, ні слова, — аби з засідки
1040] Ми бачили їх, нас же — щоб не бачили.
Посеред скель — долина в соснах тінявих,
Орошена струмками. Глядь — на схилах там
Сидять вакханки, милим ділом зайняті:
Одні взялись за тирси — знов обмотують
Витким плющем їх; інші, мов кобилиці,
Коли ярмо з них різнобарвне скинути,
Лункими Вакха славлять переспівами.
Пентей нещасний, їх не помічаючи, —
"Звідсіль, — сказав, — чужинцю, хоч силкуюся,
1050] Менад не вгледжу. От якби на пагорб той
Піднятись чи на верх ялиці вилізти, — [422]
Діла їх сороміцькі б оглядати міг!"
Тут чуда й почалися: взяв чужинець наш
Ялицю за вершечок, що до хмар сягав,
Та й ну додолу гнути — стовбур випнувся,
Мов лук, або мов обід, що стає таким,
Згинаючись по колу, — заокругленим.
Ось так і чужоземець аж до ніг нагнув
Гірську ялицю — праця не для смертного!

1060] На верховіття посадивши владаря,
Став легко відпускати, щоб цікавого
Верхів'ям не підбило, наче пращею.
І знов до неба виструнчилось дерево,
А на вершечку, мов їздець, — господар мій.
Скоріш його уздріли, аніж він уздрів:
Лиш появився на шпилі зеленому —
Дивлюсь — нема чужинця, тільки голос чуть,
Немов з ефіру, — так мені здавалося, —
Грімкого бога: "Ось він, я привів того,
1070] О молодиці, хто й мене бере на сміх,
І мої свята, — хай він буде скараний!"
Заледве мовив — струм вогню священного
Принишклу землю з небом поєднав на мить.
Ефір затихнув, шелестливий гай завмер,
Ні звірини, ні птиці ти б не вчув тоді.
Не втямивши слів бога, позривалися
Жінки на рівні ноги… Озираються…
Тут заклик повторився. Голос Бромія
На цей раз упізнавши, доні Кадмові
1080] Рвонули з місця. Голуби стрімливо так
Не линуть, як менади в біг пустилися:
Попереду — Агава, слідком сестри дві
Й весь гурт; яри долали, бистрину рвучку,
В нестямі, духом бога заполонені.
Пентея на ялиці запримітивши,
Із скелі, мов із вежі, в нього брилами
З розгону, скільки сили, стали кидати,
Й гілки летіли в нього, наче ратища,
Повітрям тирси пролітали з посвистом,
1090] Але всі їх старання були марними:
Не досягали цілі — надто високо
Сидів нещасний, що робить не знаючи.
Гілляками, що з дуба наламали їх,
Підважувать ялицю почали тоді,

Гілляка ж — не залізо: не вдавалося.
І тут Агава: "Нумо, в коло станувши,
Візьмімося за стовбур — і спіймаємо
Он того звіра, щоб не розголошував
Священних таїнств. Безліч рук приклалося
1100] До деревини — і з корінням вирвали.
Як високо сидів він — так ізвисока [423]
Упав, мов лантух, на все горло зойкнувши,
Бо зрозумів одразу, що в біду попав.
До вбивства спершу мати, жриця, кинулась.
А той, пов'язку з свого чуба скинувши, —
Щоб, сина вздрівши, од убивства втрималась
Агава, — зойкнув, скронь її торкаючись:
"Я син твій, кого в домі Ехіоновім
Ти народила, я — Пентей твій, матінко!
1110] Зласкався! Хай я винен, — не вбивай за це,
Молю, свою дитину, сина рідного!"
Запінившись, очима дико водячи,
Чуття не пригадавши материнського,
Та повнилася Вакхом — не схилив її.
Обіруч за лівицю нещасливого
Вхопивши, в бік ногою міцно вперлася, —
І став умить безруким: їй Діоніс дав —
Сама б цього не втяла — силу рук таку.
Іно й собі, звідсіль підбігши, тіло рве,
1120] А звідти — Автоноя; всі гурмою тут
На нього впали. Неймовірний крик піднявсь:
Той стогне, поки може, поки дух ще є,
Менади — завивають. Руку тягне та,
Стопу в сандалі — інша. Так поранили,
Що й ребра видно. Руки окривавивши,
Розкидують Пентея — всюди… куснями.
І тіло — вже не тіло: щось під скелею
Лежить, а щось у лісі буйнолистому —
Не відшукати. Голову ж нещасного

1130] Агава, власноручно відірвавши з пліч,
На тирс наткнула: їй здалось — що лев'яча,
І ну по Кітерону, втішна, бігати, —
Вже й про сестер забула, що в танок пішли.
Незмірно горда здобиччю нещасною,
Вертається до міста. Кличе Бромія,
Що славно так на ловах обдарив її,
Хоч дар той — сліз, не втіхи заслуговує…
Іду. Від того лиха ліпше далі буть,
Ще поки з гір Агава не вернулася.
1140] Хто скромний і безсмертних шанувати звик,
Гадаю, це найкраще; хто зуміє так
Життя прожити, — мудрецем назву того.

СТАСИМ П'ЯТИЙ

ХОР

Ушануймо Вакха! В коло всі!
Оспіваймо смерть Пентеєву —
Згинув нащадок гада повзучого, [424]
Той, хто жінки вдягнув убір,
У правицю заквітчаний тирс узяв —
З ним же й в Аїд зійшов.
А шляхом тим, до злочину,
1150] Бик його провадив.
Ви ж, менади-кадміянки,
Спів гучний свій, переможний
До сліз довели, до зойків.
Ну й славний той бій,
Коли материнська рука
Кров'ю сина багриться!

КОММОС

У супроводі вакханок на сцену входить Агава;
на тирсі у неї — голова Метем.

ПРОВІДНИЦЯ ХОРУ

Агаву бачу: он вона додому мчить,
Пентея мати. Очі — шалу сповнені.
Вітайте, люди, шанувальниць Бромія!
Строфа
АГАВА
1160] Вакханки Азії!..
ХОР
Що таке? Слухаю.
АГАВА
Ось принесла я вам
Тільки-но зрізаний плющ —
Добич добірну з гір.
ХОР
Бачу. Ходи ж до нас — і порадіємо!
АГАВА
Спіймала звіра голіруч —
Зустрінувся лев молодий:
Можна поглянути…
ХОР
Десь у глухих місцях?
АГАВА
Кітерон… [425]
ХОР
Кітерон тут до чого?
АГАВА
1170] Занапастив його…
ХОР
Хто спочатку вдарив?
АГАВА
Звичайно, що я.
Тому-то гурт наш
Заздрий на щастя моє.
ХОР
А друга хто?..
АГАВА

Кадма…
ХОР
Що Кадма?..
АГАВА
Поріддя.
Але ті — після мене вже, ті — після мене
Впали на здобич!..
ХОР
Що й казать — гарний звір!
Антистрофа
АГАВА
До учти приєднуйся!
ХОР
До учти? А де ж вона?
АГАВА
Ще ж молодий той звір,
Бо хоч і грива густа, —
1180] Пух на щоці — м'який.
ХОР
На хижаках лишень такі кудла ростуть.
АГАВА
Ловець умілий, Вакх, послав
Менад, заохотив їх
На полювання це. [426]
ХОР
Славний мисливець він!
АГАВА
Ну, то хвалиш?..
ХОР
Ще б пак! Це чудово!
АГАВА
Скоро й кадмейці всі…
ПРОВІДНИЦЯ ХОРУ
Й Пентей, твій син, так само…
АГАВА

Похвалить мене,
Бо це ж нелегко
1190] Здобич таку вполювать!
ХОР
Нечувану…
АГАВА
Нечувано…
ХОР
Ти рада?
АГАВА
Незмірно,
Бо такий вже великий, такий небувалий мій
Успіх на ловах!

ЕКСОД

ПРОВІДНИЦЯ ХОРУ
То покажи, нарешті, громадянам всім,
Нещасна, свою здобич — перемоги знак.
АГАВА
О ви, хто в Фівах веженосних селиться,
Ходіть-но та погляньте, що за звіра ми
Уполювали в горах, доні Кадмові!
Не списом фессалійським, що петля його
1200] Розкручує у леті, не тенетами —
Жіночими руками. Тож дарма, мужі,
Ви зброєю всіляко запасаєтесь:
Ми голіруч зуміли цього звіра взять
Та ще й на кусні розірвали хижого. [427]
Де батько мій похилий? Хай наблизиться.
А де Пентей, синок мій? Хай стрімку бере
Драбину й до колони, ген під стелею,
Мерщій приб'є гвіздками лева голову —
Хай бачать, як на ловах відзначилась я.
Входить Кадм. За ним на ношах несуть останки Пентся.
КАДМ

Несіть за мною цей тягар, печаль мою —
Пентесві останки, на поріг кладіть.
Ой, довго наблукавсь я, поки тіло це
Зібрав докупи, по шматках розкидане
Верхами Кітерона, в хащах, заростях!
Важкі то, ой, важкі то були пошуки!..
Додому повертались ми з Тіресієм
Із свят, були вже в місті, як довідавсь я,
На що нещасні мої дочки зважились.
Ото й" вернувся в гори, і несу тепер
Онука, що менадам став добичею.
Там Автоною — ту, що Арістссві
Зродила Актеона, там — Іно в яру
Я бачив: ошалілі, й досі бігають.
Агава, чув я, аж сюди домчала вже
Вакхічною стопою, і це справді так:
Хоча й очам не вірю — страшно глянути!
АГАВА
Пишатись можеш, батьку, що засіяв ти
Таким от дочок: з ними не зрівняється
З-поміж народу жодна; я про всіх кажу,
Себе ж відзначу: од верстата ткацького —
Далеко я сягнула: диких звірів б'ю
Без зброї. Ось, поглянь-но, у руках моїх —
Чудовий мій здобуток; дивна здобич ця
Палац твій хай прикрасить. На, бери її
Й, радіючи з мого на ловах успіху,
Скликай на учту друзів. Так, щасливий ти,
Щасливий незвичайним нашим подвигом!
КАДМ
О горе непомірне й для очей жахне!
Нещасні руки, вбивством заплямовані!
Розкішну жертву склавши небожителям,
На учту й Фіви, і мене запрошуєш!..
Біда тобі, дитино, та й мені біда!

О як жорстоко, хай не без підстав на це,
Скарав нас Бромій, даром, що споріднений!
АГАВА
Яка ж похмура старість! Навіть вид її
Вражає притеро вічі. Хоч би син мій був [428]
Щасливим у мисливстві. От йому б мій хист,
Щоб у гурті фіванців серед гір гасав
За звіром!.. А його, бач, заполонює
1250] Лиш богоборство. То хоч ти настав його
На розум, батьку, щоб лихим не радувавсь.
Та де ж він? Ану, кличте, хай подивиться
На матір, що блаженством упивається!
КАДМ
Гай-гай!.. Жахливий вчинок усвідомивши,
Страждатимете важко. А залишитесь
Нестямними назавжди, то не буде вам
Нещастя це — нещастям видаватися.
АГАВА
То що тут не в порядку? Що сумного тут?
КАДМ
Сягни в ефір очима — не питатимеш.
АГАВА
1260] Ну ось. Але на що велиш дивитися?
КАДМ
Ніяких змін не бачиш? Усе той же звір?
АГАВА
Що більш дивлюся — більше ним захоплююсь.
КАДМ
Душа ще й досі в тебе скаламучена?
АГАВА
Не знаю, про що мова, але зараз ось
Мов з темряви до світла повертаюся.
КАДМ
Що мовлю, — чуєш? І відповісти б могла?
АГАВА

Слова свої ж недавні я забула вже.

КАДМ

В чий дім у день весільний ти ввійшла колись?

АГАВА

В дім Ехіона — одного з посіяних.

КАДМ

1270] Який же в цьому домі в тебе син родився? [429]

АГАВА

Пентей з'явився — плід подружжя нашого.

КАД М

Скажи, чиє обличчя у руках твоїх?

АГАВА

Чиє?.. Таж лева. Заздрили й мисливиці.

КАДМ

А глянь-но краще. Це ж не труд — поглянути.

АГАВА

О лишенько! Що бачу? З чим прийшла сюди?

КАДМ

Уважніше пригляньсяся — стане ясно все.

АГАВА

Якого болю образ перед зором став!

КАДМ

Чи те, що маєш, лева чимсь нагадує?

АГАВА

О ні! На тирсі — голова Пентеєва!

КАДМ

1280] Оплакана раніше, ніж упізнана.

АГАВА

А звідки вона в мене? Хто ж убив його?

КАДМ

Жорстока правдо, як ти запізнилася!

АГАВА

Кажи! Тріпоче серце — твого слова жде.

КАДМ

Це ти його убила й дві сестри твої.

АГАВА

А де загинув? Дома? Чи за домом десь?

КАДМ

Де Актеона розірвали пси колись.

АГАВА

Чого ж на Кітерон, бідняга, вирушив? [430]

КАДМ

Із Вакха й твоїх танців насміхатися.

АГАВА

О горе! Якже ж ми там опинилися?

КАДМ

1290] Шаліли ви й все місто божеволіли.

АГАВА

Це Вакх занапастив нас — врешті бачу я.

КАДМ

Обурений, що шани, хоча бог, не мав.

АГАВА

А де ж бо тіло сина найдорожчого?

КАДМ

Приніс ось — ледве позбирав розкидане.

АГАВА

І все повіднаходив, добре склав усе?

Кадм відслоняє покривало, яким укриті ноші.

Агава кладе голову Пеитея.

А як мій шал Пентею міг нашкодити?

КАДМ

До вас був схожий: бога не вшановував.

І той всіх без розбору, заодно згубив —

І вас, і внука, й дім наш, та й мене скарав:

1300] Продовжувача роду сам не маючи,

Тепер, о нещаслива, твого лона плід

Поніveченим бачу, розшматованим.

На тебе, мій онуку, хто наш дім тримав,

Дивились ми в надії; між людьми всіма

Ти послух мав і шану. Старця скривдити

Ніхто не важився: бачив застережливий
Твій погляд; за проступок — гідну кару ніс.
А нині з дому, мов непотріб, викинуть
Мене, старого Кадма, хто, посіявши
Фіванський рід, чудовий урожай зібрав.
О наймиліший! Хоч уже й нема тебе, —
Усе ж до наймиліших зачислятиму…
Мого ти підборіддя не торкнешся вже,
І, дідуся обнявши, не спитаєшся:
"Хто кривдить тебе, старче, і принижує?
Хто серце твоє ранить і смутить тебе?
Скажи, хай покараю твого кривдника". [431]
А нині — я нещасний, ти — загиблий вже,
Бездольна — мати, сестри — гідні жалості.
Хто божеством гордує, — смерть Пентеєву
Побачивши, хай славить небожителів.
ПРОВІДНИЦЯ ХОРУ
Ти гідний жалю, Кадме. Хоч і прикро це,
Та визнай: внука справедливо скарано.
АГАВА
Ти бачиш, батьку: шкереберть життя пішло…
Якщо б цими руками не очистилась…
ДІОНІС
(появившись у постаті бога)
Ти сам драконом станеш, а жона твоя,
Гармонія, — змією, донька збройного
Ареса, — з нею, смертний, одружився ти.
Із нею ж, Зевс прорік це, повезуть тебе
Бики в упряжці — варварських дружин вождя.
І військом незліченним міст чимало ти
Зруйнуєш. Та коли зграбує воїн твій
Святиню Феба, — нещасливе матиме
Повернення, лиш ти й жона врятуєтесь:
Арес в краю блаженних жити зволить вам.
Це я, Діоніс, вам кажу, народжений

Не смертним — Зевсом. І якби до розуму
Прийшли ви, врешті, — мали б за союзника
Нащадка Зевса і були б щасливими.
АГАВА
1340] Ми провинились, Вакху, все ж молю тебе…
ДІОНІС
Дарма: мене ви надто пізно визнали.
АГАВА
Це так. Та надто тяжко покарав ти нас.
ДІОНІС
А ви зі мною, богом, як поводились?
АГАВА
Богам не личить люд земний наслідувать.
ДІОНІС
На це раніше згоду Зевс дав, батько мій.
АГАВА
Гей-гей! Вигнання, старче, нам судилося. [432]
ДІОНІС
То що ж із неминучим зволікаєте?
КАДМ
Потрапили ми, доню, у біду страшну —
І ти, нещасна, й сестри твої жалісні,
1350] і я, що ось на старість поміж люд чужий
Піду селитись. Ще й таке пророцтво є,
Що на Елладу рушу з військом варварів
Й жону — доньку Аресову, Гармонію,
Що вид взяла змііїний, ставши змієм сам,
На еллінські могили, на їх вівтарі
Я поведу, проводар. І від бід своїх,
Нещасний, не звільнюся, не вспокоюся,
Хоч переплину води Ахеронтові.
АГАВА
Без тебе, батьку, на вигнанні житиму!..
КАДМ
1360] Чому, мов лебедиця, свого батька ти,

Сердешна доню, обнімаєш — сивого?..
АГАВА
Куди ж подамся, з батьківщини вигнана?
КАДМ
Не знаю, доню. Я вже не порадник тут.
АГАВА
Прощавай же навік, моє вогнище,
Моє місто, мій краю! О лишенько! —
На вигнання іду!..
КАДМ
Рушай же, доню, й оглянь ще раз
Місця, де стрів Арістеїв син
Жахливу смерть, а нині — й твій
1370] Долю цю повторив.
АГАВА
Співчуваю тобі…
КАДМ
Як і я — тобі
Й твоїм сестрам, доню; сльози ллю.
АГАВА
Страшний удар на дім твій впав:
Сам Діоніс нам справедливо мстив,
Та про міру забув. [433]
КАДМ
Але кривди й він зазнавав од вас:
У Фівах ганьбили ви ймення його.
АГАВА
Хай щастить тобі, батьку!
КАДМ
Й тобі хай щастить,
Моя доню, та що то за щастя в нас?..
Відходить.
АГАВА
1380] Одведіть мене, подруги, в ті місця,
Де супутниці-сестри сестрицю ждуть,

Щоб світ за очі йти,
Де мене вже не бачитиме Кітерон,
Де не вздрять його, клятого, вічі мої,
Де не чули, не знають, що таке тирс, —
Хай інших вакханок турбує.
ХОР
Є всілякі появи небесних сил:
Що й не снилось нам, те здійснять боги,
В чому впевнені ми, — не збувається,
1390] А непевному шлях одкрива божество,
Про це свідчить ось ця наша дія.

ПРИМІТКИ

1. У Фіви… прибув… — Саме у Фівах, за первісним грецьким міфом, що його розробляє Евріпід, бог виноградарства Діоніс у чудовий спосіб (див. прим. до "Гіпполіта", р. 558) народився від дочки Фіванського владаря Кадма.

14. Із Фрігії… — Діоніс — чужоземне божество, пов'язане з екстатичними культами, що зародились у Фракії. В Гомерівському епосі Діоніс ще не зараховується до сонму олімпійців, одначе в "Іліаді" (VI, 129–140) уже згадується про переслідування Діоніса фракійським царем Лікургом. "Вакханки" — єдина із збережених трагедій, темою якої є утвердження культу Діоніса у Греції.

[446]

24-25…шкуру оленя… тире… — Шкура молодого оленя (небріда), тирс (обвита плющем та виноградним листям із шишкою на кінці палиця), бубон, флейта — атрибути вакханок (менад) — супутниць Діоніса.

26…материні сестри… — У легендарного засновника Фів Кадма було чотири дочки: Семела, Автоноя, Іно та Агава, мати Пентея. 55. Лідія — країна, що на західному побережжі Малої Азії. 58–59…барабани — Реї-матері… дарунок… — Рея (Дочка Урана й Геї, дружина Кроноса) як мати олімпійських богів на Кріті і в Малій Азії ототожнювалася з малоазійською матір'ю богів Кібелою; жерці Реї (курети) — з корибантами, жерцями Кібели. За переказом, народивши на Кріті Зевса, Рея передала його куретам; ті брязкотом зброї приглушували крик

немовляти, і Кронос не проковтнув його. Культ Реї-Кібели визначався оргіастичним характером.
118. Бромій — Діоніс (див. прим, до "Геракла", р. 676). 156. Тмолу золотоплинного… — З гори Тмол, що в Лідії, брала початок золотоносна річка Пактол.
172. Тіресій — незрячий віщун. 246. Дід по матері — Кадм, батько Агави.
288-291. Інша версія міфа про народження Діоніса побудована в оригіналі на грі слів потегоа — "заложник" і Нотегоз — "стегно"; у перекладі; "в заставу дав" — "вставив у стегно".
296…як заполонить… тіло… — З Вакхом пов'язувалося, зокрема, поетичне натхнення. "Вакху, куди пориваєш мене, сповненого тобою?" — починає Горацій одну із найкращих од, яку присвячує Вакхові (Щ, 25).
302. На стрімчаку двоверхім… — тобто на Парнасі.
335. За гордість поплатився… — За пізнішою версією, Актеон побачив Артеміду під час купання (Овідій, "Метаморфози", III, 174 наст.).
363-364. Лише б не наслав Пентей Біди… — Тут і далі (р. 502) неперекладна гра слів, побудована на співзвучності імені Пентей (Репіпеиз) із словом ремЬоа — "страждання", "біда".
368. Правдо свята! — В оригіналі Нозіа — найвищий (божественний, моральний) закон, священний звичай, непорушна традиція (лат. Газ), персоніфікація, що є новотвором Евріпіда; в якійсь мірі відповідає нашому поняттю "правда" як протилежність до "кривда".
402-403. Фарос — поселення на острові біля гирла Нілу — стогирлової ріки.
405-406. Саме в Македонії, де знаходилась Піерія (оселя муз), Евріпід писав трагедію "Вакханки".
415. Злагода — в оригіналі Еігепе, що означає "мир".
513. Ахелоя… дочко… — Ахелой (річка в Середній Греції) вважався батьком усіх грецьких рік.
520. Дифірамб — культова пісня на честь Діоніса; тут — сам Діоніс. 551. Ніса — гора, де, за переказом, німфи виховали Діоніса. 562–564. Аксій, Лідій — річки в Македонії. 722. Іакх — культове наймення Вакха.
746-748. Асоп — річка в Беотії; Гісії, Ерітри — беотійські міста. 777. До воріт Електриних… — Електриці ворота, що в південній частині Фів, відкривали шлях до Кітерону, Платеїв.

976. Лісси… пси. — Дохміями, віршовим розміром, що передає збудження, хор кличе псів богині шалу — Лісси.
991…з землі проріс. — Див. прим, до "Геракла", р. 5. 1008. Биком стань… — Хор закликає Діоніса появитися в одній із трьох своїх іпостасей; найчастіше він зображувався рогатим.
1199–1200…петля… Розкручує… — На тупому кінці списа був намотаний ремінець; списник, метаючи, відпускав водночас затиснений між вказівним та середнім пальцем кінець ремінця, від чого спис "угвинчувався" в повітря. 1230…од верстата ткацького… — тобто від звичної жіночої праці. 1244…даром, що споріднений… — тобто місцем народження — Фінами. 1324. Уявлення про цю незбережену частину — трагедії дає нам лиш візантійська церковна драма "Страждаючий Христос", де використано плач Агави над загиблим сином.
1368. Арістеїв син — Актеон.